

Jordi Fernández-Cuadrench

La cultura catalana i els seus reptes a la Catalunya del Nord

Historiador i
exdirector de la Casa
de la Generalitat a
Perpinyà

Els orígens de la persecució cultural i lingüística

Des de la seva annexió a França pel tractat dels Pirineus (1659), la monarquia va dur a terme una decidida política d'assimilació de la Catalunya del Nord destinada a substituir la cultura catalana per la francesa, política que seria continuada i sistematitzada per una república jacobina on no hi havia lloc per a la diferència. El primer pas en aquest sentit el donà, el 2 d'abril del 1700, Lluís XIV en prohibir per decret l'ús del català en els documents oficials nord-catalans, la qual cosa deixava fora de l'esfera pública qualsevol persona que no dominés el francès.

L'estiu del 1790, Henri Grégoire, conegut com l'*abbé* Grégoire, figura emblemàtica de la Revolució Francesa i destacat membre de l'Assemblea Nacional Constituent, envià a diferents regions de França el qüestionari *Relatif au patois*, el qual li permetria conèixer de primera mà la situació lin-

güística en el conjunt de l'estat i redactar el seu *Rapport sur la nécessité et les moyens d'anéantir les patois et d'universaliser l'usage de la langue française* (1794), de títol més que eloqüent. La resposta de la patriòtica Société d'Amis de la Constitution de Perpignan sobre la situació del català a la Catalunya del Nord, no exempta de lirisme, fou contundent: «*Pour le détruire, il faudrait détruire le soleil, la fraîcheur des nuits, le genre d'aliments, la qualité des eaux, l'homme tout entier*». Queda clar, doncs, que, a finals del segle XVIII i inicis del segle XIX, el català seguia essent hegemònic a les comarques nord-catalanes.

Per a arribar a assolir el tan anhelat ideal d'uniformització lingüística i cultural basat en la imposició del francès i la desaparició de les altres llengües parlades a França (català, occità, basc, bretó, cors, alsacià i flamenc), l'escola de la Tercera República, l'escola pública, gratuïta, laica i obligatòria instaurada pel ministre Jules Ferry entre 1881 i 1885, no solament establí el francès com a única llengua de l'ensenyament, sinó que també desenvolupà un sistema repressiu i vexatori que castigava severament els alumnes que utilitzaven qualsevol altra llengua. Encara que els efectes d'aquestes mesures no foren immediats, els resultats a llarg termini haurien de ser demolidors per al català.

La consumació del procés de minorització

En acabar la Segona Guerra Mundial, la llengua catalana continuava senyorejant les places i els carrers, els mercats i els cafès de la Catalunya del Nord. Cert és que els costums de les classes benestants, especialment els de la burgesia perpiñanenca, s'havien anat afrancesant i que calia renunciar al català per a accedir als beneficis de l'Administració pública. Tot i això, a mitjan anys quaranta del segle XX, la cultura de la major part de la població del Rosselló, del Vallespir, del Conflent, del Capcir i de la meitat nord-oriental de la Cerdanya era la catalana, i la llengua del país no era encara la de París.

Durant les dècades que seguiren, el procés gradual de substitució lingüística i de minorització cultural s'havia d'intensi-

ficar fins a canviar radicalment aquesta situació. De manera quasi imperceptible i davant la passivitat de bona part de la població nord-catalana, s'incrementà la secular marginalització que patia el català enfront del francès, mentre la cultura autòctona era víctima d'una renovada i progressiva folklorització. Els agents de la francesització, guiats per un determinisme gairebé darwinista, presentaren —i presenten encara— aquest procés com la conseqüència d'una selecció natural en què la universalitat francesa s'havia d'imposar necessàriament al provincialisme català, i la societat de la Catalunya del Nord l'assumí com una fatalitat, com un peatge a pagar per tal de poder gaudir dels avantatges de la modernitat.

A partir de mitjan segle xx, l'hegemonia de la llengua i la cultura franceses a les comarques nord-catalanes es veié impulsada per nous i poderosos aliats. Tant les principals capçaleres de la premsa escrita del territori, amb el diari *L'Indépendant* al capdavant, com els nous mitjans de comunicació de masses (ràdio i televisió) s'expressaven exclusivament en francès i mostraven un menyspreu poc dissimulat cap a la cultura catalana, prova fefaent, en el cas dels rotatius i les emissores locals, de l'autoodi que havien interioritzat molts nord-catalans, víctimes inconscients del procés d'aculturació que estaven patint. Paral·lelament, la població francòfona s'incrementava a causa de l'arribada a la Catalunya del Nord de milers de repatriats de llengua francesa procedents de la descolonització dels països del Magrib, especialment d'Algèria, i, més endavant, d'un gran nombre de francesos del nord, entre ells molts jubilats, atrets per l'efecte de l'heliotropisme —la benignitat del clima mediterrani—, alhora que l'empobriment econòmic del país empenyia un gran nombre de joves nord-catalans a marxar amb l'esperança de més i millors oportunitats.

Perseguit a l'escola, vetat per l'Administració i absent de la modernitat mediàtica, el català va ser percebut per la població com una llengua vinculada a la ruralia i a tradicions arcaïques, com un llast més que no pas com un atot, com un llenguatge que calia sacrificar per a no entorpir l'aprenentatge del francès, vehicle dels valors universals de progrés i

democràcia de la República i símbol de l'ascens social. El dramàtic resultat d'aquesta situació fou una ruptura força generalitzada de la transmissió natural del català durant la segona meitat del segle passat, car una part significativa de la societat nord-catalana deixà de parlar la seva llengua en família per a permetre als seus fills dominar el francès i assegurar-los així un futur millor.

El resultat de la minorització lingüística patida pel català a la Catalunya del Nord és ben palès a l'*Enquesta d'usos lingüístics a la Catalunya Nord 2004*, realitzada per la Secretaria de Política Lingüística de la Generalitat de Catalunya, la qual posà de manifest que només un 65,30 % dels nord-catalans comprenien el català i un 37,10 % de la població era capaç de parlar-lo, xifres que queien fins a un 51,20 % i un 24,20 %, respectivament, en el cas dels joves d'entre quinze i vint-i-nou anys. Pitjor encara, tan sols un 6,20 % dels catalans del nord tenia com a llengua materna el català i un 3,5 % com a llengua d'ús habitual. Aquestes dades certifiquen la gravetat de l'amenaça que plana sobre la llengua i, en conseqüència, la cultura catalanes en les comarques més septentrionals de Catalunya.

L'articulació d'un moviment de recuperació popular

Contràriament al que es podria pensar, el procés d'aculturació no comportà la renúncia dels nord-catalans a la seva catalanitat, tot i transformar-la profundament. De fet, la catalanitat serví com a element cohesionador d'una població autòctona que cada cop se sentia més incomodada per l'arribada de forasters, amb el risc que la pèrdua d'un element potencialment integrador com la llengua la convertís en un factor de replegament identitari. Desproveïda de l'espina dorsal que constitueix l'idioma i, en conseqüència, expressada majoritàriament en francès, la catalanitat lliscà cap a una concepció força folkloritzada de la cultura catalana, i trobà refugi en festes populars com les ballades de sardanes, en tradicions culinàries com les cargolades, en esdeveniments esportius com el rugbi o, fins i tot, en l'art de la tauromàquia, en el qual les concor-

regudes curses de braus conviuen amb *La Santa Espina* en una harmonia genuïnament nord-catalana. No obstant això, seria un greu error menystenir el valor d'aquestes manifestacions culturals com a expressió de la personalitat inequívocament catalana de la població de la Catalunya del Nord, la qual —no cal oblidar-ho— sempre ha preservat la senyera com a emblema de la seva identitat col·lectiva.

A partir de la dècada dels seixanta, mentre una part de la societat civil sud-catalana s'oposava al règim feixista de l'Espanya del general Franco, alguns dels elements més dinàmics de la societat civil nord-catalana van prendre consciència de la greu situació en què es trobava la seva identitat, i organitzaren la resistència al creixent procés de descatalanització promogut pel paradigma de democràcia que representava la República francesa. Així, per exemple, a partir d'unes jornades organitzades, l'any 1968, a Prada de Conflent pel Grup Cultural de la Joventut Catalana —germen del que hauria de ser la Llibreria Catalana a Perpinyà— i el Grup Rossellonès d'Estudis Catalans (GREC), es creà, el 1969, en plena eferescència del Maig del 68 i a les acaballes de la dictadura franquista, la Universitat Catalana d'Estiu (UCE) com a espai de llibertat i de trobada de catalans, valencians i balears, i d'estímul per a la promoció de la llengua i la cultura catalanes entre la població de la Catalunya del Nord.

En el decurs dels darrers cinquanta anys, el moviment catalanista nord-català ha bastit un ric i dinàmic teixit associatiu que s'ha demostrat decisiu en l'obstinada tasca de defensar, de promoure, d'estendre i, àdhuc, de renovar la identitat catalana en la seva globalitat. Un breu repàs dels àmbits d'acció d'algunes de les entitats més significatives permet calibrar la importància i l'abast del treball desenvolupat essencialment des de l'altruisme militant.

Atès la importància cabdal que tenia per a la supervivència del català assegurar la seva presència en el sistema educatiu francès, l'any 1976, es fundà a Perpinyà La Bressola, una xarxa d'escoles associatives que practiquen la immersió lingüística i que compta en l'actualitat amb set centres d'educació maternal i primària i un de secundària. Després seguirien

l'escola de primària Arrels (1981) —posteriorment integrada en l'ensenyament públic com a escola en català (1995)—, i el centre de secundària Comte Guifré (1991). L'èxit de l'oferta educativa d'aquestes escoles associatives, que ensenyen el català i en català, ha obligat a l'Educació Nacional francesa a incrementar, en els darrers anys, el nombre de les anomenades «classes bilingües» en els centres públics nord-catalans, un procés en el qual ha tingut un paper clau la pressió de docents, pares i estudiants, agrupats en entitats com l'APLEC (Associació per a l'Ensenyament del Català) i l'APA (Associació de Pares d'Alumnes per a l'Ensenyament del Català a l'Escola Pública).

Paral·lelament, els Estudis Catalans, constituïts com a departament autònom de la Universitat de Perpinyà el 1982 i embrió del futur Institut Franco-Català Transfronterer (IFCT), asseguraren la formació dels estudiants universitaris per a presentar-se a les oposicions a professor de català (1992) i a mestre bilingüe (2001), mentre que el Col·lectiu de Professors de Català per a Adults, des de 1984, i Òmnium Cultural Catalunya Nord, a partir de 1987, estenien els cursos de català per a adults per tot el territori nord-català.

Al marge de l'ensenyament, un altre element essencial per a la dignificació i la socialització de la llengua i la cultura catalanes era els mitjans de comunicació. En aquest àmbit, l'aposta del catalanisme fou Ràdio Arrels, creada l'any 1981, coincidint amb la legalització de les ràdios associatives a França, encara que no començà les emissions fins a les acaballes de 1983. Mitjà de caire generalista, Ràdio Arrels és l'única emissora de la Catalunya del Nord que utilitza exclusivament el català i que analitza les problemàtiques del territori sense renunciar a una visió global sobre el conjunt de Catalunya i dels Països Catalans.

El món de l'edició en català també fou reviscolat pel moviment associatiu amb iniciatives com Terra Nostra, nascuda a Prada, el 1965, com a revista escolar i convertida després en editorial, i Edicions Trabucaire, d'ençà del 1985, aquesta última esdevinguda també un referent en el món cultural occità. Els seus esforços van permetre —i continuen fent possible—

l'edició de llibres sobre la llengua, la geografia, la història i les tradicions d'aquesta part de Catalunya, i també han contribuït de manera decisiva a perpetuar la valuosa i singular tradició literària nord-catalana en publicar obres d'escriptors de reconegut prestigi com Jordi Pere Cerdà (àlies d'Antoni Cayrol), Renada Laura Portet, Jep Gouzy, Patrick Gifreu, Joan-Lluís Lluís o Joan-Daniel Bezsonoff, per citar només alguns dels dignes continuadors de Josep Sebastià Pons.

El compromís d'aquests escriptors amb el país, amb la llengua i amb la cultura també es retroba en molts dels músics i cantants de l'altra banda de l'Albera, des de Jordi Barre i Teresa Rebull fins a Joan-Pau Giné o Pascal Comelade, passant, entre d'altres, per Gerard Jacquet, Pere Figueres, Gisela Bellsolà o Albert Bueno, i en formacions d'estils tan diferents i variats com, per exemple, Blues de Picolat, L'Agram, Els Ministrils del Rosselló, Llotja de Mar, Els Mariners del Canigó, Les Veus de l'Estany o la Cobla Mil·lenària. És així com tant la recuperació de la música tradicional i popular com la creació musical més contemporània han contribuït —i encara contribueixen— a difondre la identitat nord-catalana entre autòctons i nousvinguts i a projectar-la vers l'exterior.

Durant les darreres dècades, el moviment associatiu ha donat també un nou impuls a la cultura popular del país, tradicional refugi de la catalanitat del nord. S'han revifat festes autòctones, com el Carnaval o la vallespirenca Festa de l'Ós; se n'han introduït amb èxit algunes procedents de la Catalunya del Sud, cas de la diada de Sant Jordi; o s'han creat noves tradicions a partir del pòsit cultural nord-català, com la Flama del Canigó, que, a trenc d'alba de cada 23 de juny, baixa cap a la plana i s'estén per totes les contrades dels Països Catalans per a encendre els focs de la nit de Sant Joan coincidint amb el solstici d'estiu. Vet aquí com les diferents manifestacions de la cultura popular, com les sardanes, amb una setantena de fomenys agrupats, a partir de 1976, en la Federació Sardanista del Rosselló, o com el cant coral, amb més d'una desena de corals que, des del 2005, formen part de la Federació de Cors de Clavé Catalunya Nord, permeten als nord-catalans recuperar l'orgull per la seva identitat i compartir-la amb els

«nous catalans». En aquest afany de defensa de la catalanitat del país i d'obertura integradora cap als nouvinguts a través de la renovació i la dinamització de les tradicions pròpies, cal assenyalar la tasca en favor del món casteller, dels correfocs i del bestiar popular (castellers, falconers, grallers, trabucaires, diables i bruixes, besties de foc, etc.) feta des del Riberal per Aire Nou de Baó, del 1995 ençà.

Per últim, les associacions catalanistes nord-catalanes, encapçalades per l'històric Centre Cultural Català de Perpinyà, fundat durant la postguerra per refugiats republicans de la Catalunya del Sud, van decidir dotar-se, l'any 1980, d'una eina de mobilització col·lectiva davant qualsevol amenaça a la identitat catalana del país: la Federació per la defensa de la Llengua i la Cultura catalanes. A més d'organitzar els actes de reivindicació nacional que se celebren anualment a Perpinyà coincidint amb el 7 de novembre, dia de la signatura del Tractat dels Pirineus, entre els quals hi ha la cloenda del Correllengua, la Federació ha liderat les mobilitzacions populars contra la «Septimanie» del president regional Georges Frêche (2005) o a favor de la modificació de l'article 2 de la Constitució francesa (2007), entre moltes altres campanyes.

De la mà de la Federació per la defensa de la Llengua i la Cultura catalanes i amb la col·laboració de la Federació Sardanista del Rosselló i del conjunt del teixit d'entitats catalanistes, el 8 de juny de 1996, va tenir lloc l'acte de dignitat col·lectiva més important de la història recent de la societat nord-catalana. En efecte, davant l'indissimulat menyspreu i els reiterats atacs cap a la llengua i la cultura del país del prefecte Bernard Bonnet, màxim representant de l'Estat a la Catalunya del Nord —al departament dels Pirineus Orientals, si utilitzem la nomenclatura oficial francesa— entre els anys 1993 i 1998, els catalans del nord expressaren el seu rebuig a la política anticatalana prefectorial i reivindicaren la seva identitat d'una manera inequívocament catalana: envoltant la seu de la Prefectura a Perpinyà amb una enorme i multitudinària sardana. Era la prova que la percepció que la població del nord tenia de la catalanitat sofria una lenta però profunda i decisiva transformació. Els temps estaven canviant...

La progressiva implicació de les administracions catalanes

A partir dels anys vuitanta, la recuperació de les institucions d'autogovern sud-catalanes, el desenvolupament econòmic experimentat pel Principat i, sobretot, l'impacte mèdiatic mundial que suposà la celebració dels Jocs Olímpics del 92 a Barcelona projectaren una imatge dinàmica i atractiva de la cultura catalana cap a la Catalunya del Nord. Al mateix temps, TV3 i alguns dels altres canals de Televisió de Catalunya, sintonitzats al·legalment gràcies al repetidor instal·lat al puig Neulós pel moviment associatiu (1989), així com les ràdios del sud que desbordaven la frontera (Catalunya Ràdio, RAC1, Ràdio 4, Ona Catalana, Flaix FM, etc.) permetien a molts nord-catalans descobrir un idioma modern i prestigiós, la seva llengua: el català.

El món es transformava, i ho feia ràpidament. A causa de l'entrada d'Espanya a la més tard anomenada Unió Europea (1986) i per primera vegada des de la separació pel tractat dels Pirineus (1659), ambdós costats de l'Albera es retrobaven sota un marc jurídic comú, en aquest cas l'europeu. I els lligams institucionals entre catalans del nord i del sud encara s'havien de continuar estretint en el marc de l'Euroregió Pirineus-Mediterrània, creada el 1991 i refundada el 2004, de la qual formen part tant Catalunya com el Llenguadoc-Rosselló.

Des de la seva restauració, el Govern de la Generalitat de Catalunya participà, de manera més o menys discreta, en el procés de recuperació de la identitat nord-catalana, i col·laborà amb assessorament i suport logístic i financer en les accions en favor de la llengua i la cultura del país impulsades pel moviment associatiu i per algunes institucions locals. No obstant això, la fita més emblemàtica i ambiciosa de la política de la Generalitat en terres del nord va ser l'obertura, el 5 de setembre del 2003, d'una oficina de representació del Govern: la Casa de la Generalitat de Catalunya a Perpinyà, amb la missió de dinamitzar les relacions amb les institucions del territori, de promoure l'ús social del català i de desenvolupar

la cooperació transfronterera en tots els àmbits (econòmic, cultural, social, laboral, esportiu, etc.).

No és exagerat afirmar que la contribució de la Generalitat ha estat decisiva per a consolidar el progressiu avenç de la catalanitat a la Catalunya del Nord, tant pels mitjans mobilitzats directament com pels que la seva intervenció ha fet aportar a les administracions de l'altra banda del Pirineu (Estat, Consell Regional, Consell General i ajuntaments). De la mateixa manera, tampoc no és agosarat predir que, si aquesta implicació no es manté, la reculada pot ser més que notable.

El procés de consolidació del prestigi social de la llengua i la cultura catalanes passava també pel posicionament favorable de les administracions locals més importants de la Catalunya del Nord. Aquest és el cas de l'Ajuntament de Perpinyà que, a partir de l'any 1993, desenvolupà una intensa política de promoció de la identitat catalana de la ciutat, amb fites com l'adopció oficial de l'eslògan «Perpignan, la Catalana / Perpinyà, la Catalana», la retolació bilingüe dels noms del viari i dels panells direccionals de la via o la creació del Centre d'Autoaprenentatge del Català, entre d'altres; una política que, des dels inicis, va comptar amb el suport de la Generalitat. Aquest compromís del govern municipal de Perpinyà seria reconegut, el 2006, amb l'obtenció de la simbòlica capitalitat de la Cultura Catalana 2008, que serví per a impulsar un seguit d'esdeveniments culturals en català i per a projectar la catalanitat de la capital del Rosselló en el conjunt dels Països Catalans.

Per la seva part, el Consell General dels Pirineus Orientals, l'administració que abraça la totalitat del territori nord-català, aprovà, el 10 de desembre del 2007, la *Carta Departamental per la Llengua Catalana*, document en què reconeixia oficialment el català, juntament amb el francès, com a llengua del departament dels Pirineus Orientals, es comprometia a impulsar-ne la socialització, i es posava sota l'autoritat acadèmica en matèria lingüística de l'Institut d'Estudis Catalans. Aquesta declaració simbòlica, reafirmació inequívoca i sense precedents de la identitat catalana de la Catalunya del Nord per part del Consell General, es concretava amb una políti-

ca d'ajuts al teixit associatiu catalanista, vehiculada a través de la Casa de la Catalanitat, i amb l'ingrés, el 2009, en el patronat de la Fundació Ramon Llull, al costat de la Generalitat de Catalunya, el Govern d'Andorra, el Govern de les Illes Balears, l'Ajuntament de l'Alguer i la Xarxa de Ciutats Valencianes.

Els reptes davant un futur incert

Encara que, com hem vist, la situació del coneixement i de la utilització del català és preocupant, les dades de l'esmentada *Enquesta d'usos lingüístics a la Catalunya Nord 2004* corroboren el significatiu canvi d'actitud que s'ha produït, en els darrers temps, entre els nord-catalans respecte de la llengua i la cultura catalanes. En efecte, un 57,90 % de la població voldria saber parlar català, mentre que un 47,60 % pensa que tothom hauria de saber parlar-lo i un 62,90 % creu que els nens haurien d'aprendre'l a l'escola. De fet, molts catalans del nord veuen en la recuperació de la llengua una oportunitat de caràcter laboral per als seus fills, bé per tal de cercar feina a l'altra banda de l'Albera, bé per a establir lligams professionals amb el sud. Això explicaria el progressiu augment de la demanda social d'ensenyament del català que es dona tant a les escoles associatives com a l'educació pública. Aquesta nova actitud davant la llengua, així com el fet que un 68,50 % de la població reconegui la seva pertinença a la comunitat lingüística catalana, és a dir, assumeixi explícitament la seva catalanitat, demostren que la societat nord-catalana actual comença a superar la vergonya que havien patit les generacions anteriors i donen marge a l'esperança d'una certa recuperació de l'ús social de la llengua i d'un enfortiment de la identitat col·lectiva.

És evident que un procés de recuperació cultural d'aquesta magnitud és lent i fràgil, ja que està sotmès a la conjunció favorable de moltes variables, algunes d'internes a la Catalunya del Nord, d'altres d'exògenes. De tota aquesta multiplicitat de factors, tots ells importants, en vull destacar tres que considero fonamentals.

La consolidació d'una societat civil forta i decidida a preservar sense complexos la seva catalanitat. Amb aquest objectiu, cal que el moviment catalanista superi els personalismes estèrils; defugui la temptació de participar en lluites partidistes sovint alienes i sempre fratricides; cerqui una renovació de persones i estratègies que li permeti perpetuar les fites assolides i proposar-ne de noves; estableixi un diàleg fluït amb les administracions públiques que superi, en la mesura del possible, la dinàmica subsidiària de les subvencions per a entrar en una lògica de prestació de serveis remunerada; i sigui capaç d'obrir-se al conjunt de la població nord-catalana, autòctona i nouvinguda, amb un discurs de futur integrador i engrescador.

L'assumpció per part de les institucions públiques i dels representants polítics de la Catalunya del Nord de la defensa de cadascuna de les manifestacions de la identitat catalana i, molt especialment, de la llengua, per damunt de les legítimes i necessàries diferències ideològiques. Certament, la secular i ben arrelada tradició jacobina de l'Estat francès limita el marge de maniobra competencial i financer de les administracions locals a l'hora de portar a terme, més enllà de les declaracions de bones intencions, una tasca eficaç en aquesta direcció, però l'experiència en diferents indrets de França demostra que les possibilitats hi són quan hi ha voluntat política o, el que és si fa no fa el mateix, si hi ha pressió social.

I, finalment, l'establiment d'una cooperació duradora i eficient entre catalans del nord i del sud que superi els efectes negatius de la frontera francoespanyola i estructurari una veritable conca de vida comuna a cavall del Pirineu: l'espai català transfronterer. Es tracta d'aprofitar les oportunitats que ofereix el marc legal europeu per tal de bastir un organisme de governança territorial transfronterera, l'Eurodistricte albirat, el 27 de juliol del 2007, per les vint-i-sis institucions públiques de tots dos costats de la *ratlla* signants de la *Declaració de Ceret*, una eina que ens possibiliti aprofundir en el coneixement mutu, superar la dissimetria administrativa existent i traçar una estratègia de desenvolupament compartida.

Les segones oportunitats són sempre excepcionals. El definitiu reviscolament o la inevitable desaparició de la cultura catalana a la Catalunya del Nord depenen, en bona mesura, de l'opció de futur que prengui la societat nord-catalana en aquest inici de segle, així com de la qualitat del tipus de relacions que estableixin els catalans de banda i banda de l'Albera. El cert és que l'actual procés de construcció europea de proximitat ens pot ser molt propici, a condició de voler i de saber treure'n profit.

BIBLIOGRAFIA BÀSICA

- BAYLAC-FERRER, Alà, *Catalunya Nord: Societat i identitat: Reflexions, vivències i panorama català*. Canet: Edicions Trabucaire, 2009.
- CASTEX-EY, Joan-Francesc, *La Catalogne Nord en quête d'identité: Société et territoire, géopolitique et géoculture d'une région-frontière, pancatalanité et espace européen*. Cabestany: Éditions Le Temple d'Or, 2005.
- CERTENAU, Michel, Dominique JULIA i Jacques REVEL, *Une politique de la langue: La Révolution française et les patois: L'enquête de Grégoire*. París: Éditions Gallimard, 1975.
- DURAN, Marc, *França contra els catalans: L'afèr Bonnet*. Barcelona: Llibres de l'Índex, 2001.
- FERNÁNDEZ-CUADRENCH, Jordi, «De la frontera francoespanyola a l'espai català transfronterer: Set anys d'existència de la Casa de la Generalitat de Catalunya a Perpinyà», dins *Treballar a la frontera: La Generalitat a Perpinyà i a l'Alguer*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de la Vicepresidència, 2010, p.16-35.
- LLUÍS, Joan-Lluís, *Conversa amb el meu gos sobre França i els francesos*. Barcelona: La Magrana, 2002.
- MAR CET, Alícia, *Breu història de les terres catalanes del Nord*. Perpinyà: Llibres del Trabucaire, 1988.
- PLANES, Llorenç, i Montserrat BIOSCA, *El petit llibre de Catalunya-Nord*. Perpinyà: Edicions de l'Eriçó, 1978.
- Qui sem els catalans del nord*. Perpinyà: Arrels, 1992.